

Layihənin istiqaməti:

"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

1905-ci ilin iyun ayında nəşrə başlayan "Həyat" qəzetinin ən müqəddəs amalı millətə, onun azadlığına xidmət idi. Bu müqəddəs amalı ilk sayda Əli bəy Hüseynzadə belə bəyan edirdi: "Hər qəzetə faydalı deyil. Qəzetə dəxi tutduğu məsləkə görə bir qisim xalqın mübtəla olduğu əfyon və bənd kimi müzür ola bilər. Qəzet insan üçün adətən munis bir yoldaş, xeyirxah bir müəllim, nafe (faydalı) bir məktəb, hətta fərəhəfzi (şadlıq gətirən) xoş bir tamaşaxana kimidir".

"Bizə qızıl deyil, siyasət lazım, əhli-maarif lazımdır" - deyən Əli bəy müsəlmanları tərəqqiyə, elmə çağırırdı. Ədib xalqı milli tərəqqi uğrunda səfərbərliyə qaldırmaq üçün tələb edirdi ki, hər şeydən əvvəl "xalqın milli şüurunu hazırlamalısınız ki, baş verən hadisələrin mahiyyətini düzgün dərk etsin". Məhz buna görə də Ə.Hüseynzadənin yaradıcılığında siyasi azadlıq, milli tərəqqi əsas yer tuturdu. Ona görə türk və müsəlman xalqlarının özlərini tanıması, "yəni hər qövüm və milli öz qövmiyyətinə, lisanına, dininə, tarixinə, adət və əxlaqına vəlhasıl özünün bütün əhvali məziyyə və hazirəsinə, hətta əhvali-atiyyəsinə kəsbi vüquf eləməsindədir".

Çox haqlı olaraq Ə.Hüseynzadə iddia edirdi ki, yalnız bu yolla, yəni bütün türk xalqlarının mədəniyyətini tədqiq etmək, türk, islam mənəviyyatını xalqın ictimai, siyasi həyatına yaxınlaşdırmaq, onları millət ideyası ətrafında toplamaq, şüurlarında milli məfkurəni nüfuz etdirmək, millət yolunda canlarından keçmək, şərəflə yaşayıb, namusla ölmək hissələrini oyatmaqla türkün özünü dərk etməsinə və bir millət kimi yüksəlməsinə kömək etmiş olar.

Ümumiyyətlə, XX əsrin əvvəllərində mədrəsələrdə islahatlar keçirilməsi, elm və dinin birləşməsi istiqamətində işlər aparılırdı. Belə bir vaxtda "Həyat" öz səhifələrində cəmiyyət üçün hansı elmlərin zəruri olması prinsipini irəli sürdü. Bu, böyük hadisələrə səbəb oldu. Yazarılar tərəfindən müxtəlif fikirlər, rəylər ortaya çıxdı. Əli bəy də bu mübahisələrə öz münasibətini bildirirdi. "Bu mübahisə yeni olmayıb, lap qədim zamanlardan Əflatun, Ərəstun, Lukretsi Kar dövründən başlayıb zamanəmizə qədər davam etmiş və etməkdədir" - deyən Əli bəy Hüseynzadə sübut edirdi ki, elm və din bir-birinə zidd deyil, hər ikisi eyni bir məqsədə xidmət edir.

"Bizə hər növ mədəniyyət lazım deyil, yalnız islamiyyət daxilində olan mədəniyyət lazımdır" - deyən Əli bəyin bu fikirləri cahil din xadimləri tərəfindən müqavimətlə qarşılandı. Onlar yeniliyi, tərəqqini müsəlmanlığa zidd hal kimi pisləyir, "İslam əldən gedir", - deyə həykü salırdılar.

Beləliklə, "Həyat" avropalaşmaqla müsəlman və türk xalqlarının iqtisadi dirçəlişinə, mədəni və siyasi yetkinliyinə kömək etməklə yanaşı, türkçülük və islamçılıq ideyaları ilə həmin xalqların milli mənlilik şüurunu oyadırdı.

Ə.Hüseynzadənin çoxcəhətli fəaliyyətinin vücudə gətirdiyi böyük fikir cərə-

Azadlıq və müstəqilliyimizin carçıları

Azərbaycanda milli mənlilik şüurunun oyanması və formalaşmasında "Həyat" və "İrşad"ın rolu danılmazdır

yanı türkçülük hərəkatı nəinki Azərbaycanın, bütün türk xalqlarının ictimai, siyasi və ədəbi-estetik fikrinin inkişafında yeni mərhələ açaraq türkçülük mədəniyyətinin gələcək təşəkkülü üçün zəmin hazırladı.

"Həyat"çılar türkçülük və islamçılıq ideyalarını qəzetdə aparıcı tematikaya çevirəcəklərini bütün saylarda açıq-aydın bəyan edirdilər. Lakin bundan başqa, qəzetin digər mövzulara da geniş yer ve-

hekayələri, F.Köçerlinin əsərləri, A.Şaiqin, A.Səhətin məqalələri, M.Hadinin və M.Ə.Sabirin şeirləri və s. qiymətli əsərlər "Həyat" qəzetinin səhifələrində çap edilib.

Ölkəmizdə ilk dəfə "Həyat" milli-siyasi mətbuatın bünövrəsini qoymaqla Azərbaycan mətbuatını yeni imzalarla zənginləşdirdi. Bununla yanaşı, elmi, ictimai fikirdə, mədəni həyatda islahatların gerçəkləşməsinə zəmin yaratdı. Bu islahatlar arasında "Həyat"çılardan da fəaliyyəti diqqətəlayiqdir.

Unutmayaq ki, türkçülük ideyası da ilk dəfə siyasətə "Həyat"da Ə.Hüseynzadə tərəfindən gətirildi. Çox az ömür sürən "Həyat" ideyalarını "İrşad"da davam etdirdi.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ictimai, siyasi, mədəni fikrində böyük rol oynamış mətbu orqanlardan biri də "İrşad" qəzetidir. "İrşad"ın işıq üzünü görməsi Azərbaycanda inqilabi şüur, milli-azadlıq ideyaları və xalqın oyanışı prosesinin gücləndiyi bir zamana təsadüf etdi. Qəzetin nəşr xəbərini eşidən İsmayıl bəy Qasıralı Baxçasaraydan yazırdı: "Şükür xudaya, məşallah, zamanə! İyirmi sə-nəlik bir həsrətə qarşı "Həyat" görüldü, "İrşad" eşidildi. Ümidvaram ki, "Həyat" "İrşad"a, "İrşad" "Həyat"a xadim olub, məmatı (ölümü) ta Qaf dağlarına qədər sürməyə cəhd və qeyrət edərlər".

"İrşad"ı azadlıq, müstəqillik və bütövlük carçısı adlandıran professor Ş.Vəliyev yazır: "XX əsrin əvvəllərində xalqı azadlıq və müstəqilliyə, dövləti suverenliyə, vətəni bütövlüyə qovuşdurmaq yolunda "İrşad" məhz adına layiq işlər görür, yolgöstərən rolunu oynayırdı".

Hələ o vaxt, qəzet nəşr edilərkən də dövrün tanınmış ziyalıları onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirirdilər. Qəzetin nəşrə başlamasının üçüncü günü müfəkkir alim Ə.Hüseynzadə fərəhlə yazırdı: "Biz "İrşad"ın zühur və intişarını ən səmimi qəlbədən təbrik edirik. Çünki "İrşad"ın zühuru həyat-milliyəmizdə qayət mühüm bir tərəqqidir".

Məşhur satirik şairimiz M.Ə.Sabir yazırdı: "İrşad" a bir kəs toxunsa, biz Qafqaz müsəlmanları bir böylə müvəffəqiyyətə əbədi olaraq bir daha nail ola bilməyəcəyik".

"Hürriyyət, müsavət, ədalət" şüarı ilə nəşr olunan "İrşad" qəzetinin naşiri İsa bəy Aşurbəyov, fəal mühərrirləri isə Ə.Ağaoğlu ilə yanaşı Ü.Hacıbəyli, M.Ə.Rəsulzadə, F.Ağazadə, Ö.F.Nemanzadə, H.Vəzirov, M.Hadi, N.Nərimanov, M.Ə.Sabir və başqaları idi.

İrşadçılar Azərbaycanın istiqlalı naminə əzmlə mübarizə aparır, məqalə və publisistik yazılarında müstəqil dövlətçilik, hürriyyət ideyalarını tərənüm və təbliğ edirdilər. Bu yolla irşadçılar Azərbaycanda demokratik cümhuriyyət quruculuğu ideyasını ortaya atdılar. Onlar dünya xalqlarının və milli tarixin təcrübəsindən çıxış edərək, Azərbaycanı demokratik cəmiyyətə və azad dövlətə qovuşduracaq yolu göstərdilər. "İrşad"ın göstərdiyi yol ümumxalq yolu olduğundan sonralar istər mollanəsredinçi satirik, istər-

Qərənfil Dünyamin qızı
Əməkdar jurnalist

sə də füyuzatçı romantik nəşrlər onu daha geniş miqyasda davam etdirərək birlikdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideoloji əsasını yaratmaqda müstəsna rol oynadılar.

"Zamanın nehrə kimi çalxalanıb bulandığı" 1905-1907-ci illər inqilabi dövrü milli ziyalıların böyük bir qismini ətrafında birləşdirən bu qəzet Azərbaycanda milli mənlilik şüurunun oyanmasında və formalaşmasında mühüm rol oynadı. Onların siyasi-fəlsəfi mövzuda yazdığı publisistik məqalələr, satirik şeirlərin günümüz üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğu bunun bir daha sübutudur.

Milli oyanışın formalaşmasına təkan verən irşadçıların fəaliyyəti çar hökumətini çox narahat etdiyi üçün hökumət "İrşad"ı da susdurdu.

Amma unudurdu ki, bütün varlığı ilə xalqının tarixinə, taleyinə bağlı olan ziyalılarımız "zamanın nehrə kimi çalxalanıb bulandığı" bu dövrə xalqı azadlığa, müstəqilliyə çıxarmaq üçün hər bir mübarizəyə can atırdılar.

Bu mübarizədə, həmişəki kimi, yene də mətbuat böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. M.Ə.Rəsulzadə qeyd edirdi: "Mətbuat mühüm milli qüvvələrdən biridir. Mətbuat elmi, siyasi və bəşəri informasiyanı çoxaldır. Mətbuat xalqın milli nümayəndələrini öhdəsinə götürən, onun görüşlərini ifadə edib yayan ictimai nəzarətdir. Mətbuat bir müəllim vəzifəsini yerinə yetirir. O, xalqın tərbiyəçisidir. O, mədəniyyətdən uzaq qala bilməz".

Ümumiyyətlə, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi həyatındakı hərəkatı, oyanışı cəmiyyətin özündə baş verən proseslərin inkişafı adlandırmaq olar. Bütün sahələrdə həyat sanki qaynayır, tərəqqi və tənəzzülün mübarizəsi daha qabarıq forma alır, bəzən də toqquşmalarla müşayiət olunurdu. Bütün bunların başında milli ruhlu "Həyat" və "İrşad" kimi mətbuat orqanları dururdu.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

rəcəyi elan olunurdu: "Həyat" habelə ticarət, ziraət, sənayeyə dair müzakirə girişəcəkdir. Bunlardan başqa, həyat-milliyəmizin ən birinci şərti əxlaq və ədib qəvaidi həsənə və məmduhə üzrə olmasıdır. Əxlaq pozğunluğu, sirqət və qətl cinayətləri, qəzəb və böhtan, nifaq və ilaxir məzmun sifətlərlə müttəşif olan tairə əsla fəlah bulunmaz. Bunun üçün "Həyat"ın vəzifələrindən biri də əxlaqqa, Qurana diqqət etməsi olacaqdır".

Qəzetin tərbiyə və əxlaqqa dair programı bugünkü mətbuatımız üçün də örnək ola bilər. Çünki indi bir çox mətbuat orqanında baş alıb gedən yalan və böhtan, təhqir və iftira hələ o zaman "Həyat" qəzeti tərəfindən rədd edilirdi.

Yeri gəlmişkən, bir faktı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, ilk dəfə "Həyat" qəzetində bəyan edilən bu prinsiplərə "İrşad", "Füyuzat", "Tərəqqi", "Açıq söz", "Səda", "İstiqlal" və s. qəzet və jurnalların naşirləri və redaktorları da sadıq qalıblar.

"Həyat"ın ətrafında xalqın azadlığı uğrunda mübarizə aparmağa qadir olan ziyalılar toplanmışdı. Məşhur dramaturq N.Vəzirovun "Dərviş" imzası ilə yaratdığı felyetonlar, H.Zərdəbinin dərin məzmunlu elmi məqalələri, N.Nərimanovun kəskin publisistik yazıları, Ə.Haqverdiyevin